

בתווך, בגבול שבין מידת התקיפות של אלעזר, שאינה יודעת פשרות, לבין הריאליה של אם ובתה הנאבקות על הנדונייה, תופר המספר את תהיותיו, ומזמין אותנו, הקוראים, להצטרף אליו.

5. השיכור ובניו (ויקרא רבה, פרשה יב א) – התרגום מארמית בספרות אגדה א' (תשס"ב), עמ' 18-20, מובא גם המקור בארמית, וגם ספרות נבחרת.

- 1 אָמַר רַבִּי אֶחָא:
מַעֲשֵׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה מִזְכָּר כָּל כְּלֵי בֵּיתוֹ וְשׁוֹתֵה בְּהֵן יַיִן,
קוֹרוֹת בֵּיתוֹ וְשׁוֹתֵה בְּהֵן יַיִן.
וְהָיוּ בְּנָיו מְלִינִים וְאוֹמְרִים:
5 אֵין אֲבִינוּ הִזְקֵן הִזָּה יוֹצֵא מִן הָעוֹלָם וְאִינוּ מְשָׁאֵיר לָנוּ לְאַחַר מוֹתוֹ כְּלוּם.
מַה נַּעֲשֶׂה לוֹ?
בּוֹא וְנִשְׁכְּנוּ, וְנִשְׁכְּרֵנוּ, וְנִשְׁאַנּוּ, וְנִוְצִיאֵנוּ, וְנֵאמַר שְׁהוּא מַת,
וְנִשְׁכִּיבוּ בְּתוֹךְ מִשְׁכְּבוֹ.
עֲשׂוּ בֵן.
10 לְקַחוּהוּ, וְהִשְׁקוּהוּ וְשִׁכְרוּהוּ, וְהוֹצִיאֵהוּ, וְנִתְגַּוְהוּ בְּכֵית עֵלְמִין אֶחָד.
עָבְרוּ מִזְכְּרֵי יַיִן בְּשַׁעַר בֵּית עֵלְמִין,
שָׁמְעוּ [שְׁגוּבִים] אֲנַנְרִיא בְּעִיר,
אָמְרוּ: בּוֹא וְנִפְרֹק נֵאדוֹת אֱלֹו בְּקֶבֶר זֶה וְנִבְרַח.
עֲשׂוּ בֵן.
15 פְּרָקוּ מִמַּעַנָּם בְּתוֹךְ בֵּית הָעֵלְמִין וְהִלְכוּ לְרֵאוֹת מַה קוֹל בְּעִיר.
וְהָיָה אוֹתוֹ אִישׁ שָׁם, רָאוּ אוֹתוֹ, סָכְרוּ שְׁהוּא מַת.
בְּשִׁנְתְּעוֹרֵר מִשְׁנַתּוֹ, רָאָה נֵאד נְתוּן לְמַעְלָה מִרְאֵשוּ,
הִתִּיר אוֹתוֹ וְנִתְגַּו בְּפִיו, הִתְחִיל שׁוֹתֵה.
כִּיּוֹן שְׁרָוָה הִתְחִיל מְזַמֵּר.
20 לְאַחַר שְׁלִישֵׁה יָמִים אָמְרוּ בְּנָיו: זְכִי אֵין אָנוּ הוֹלְכִים וְרוֹאִים מַה אֲבִינוּ עוֹשֶׂה,
הָאֵם הוּא חַי אוּ מַת?
כָּאוּ וּמְצִאוּהוּ וְהָיָה נֵאד נְתוּן בְּפִיו, וְהוּא יוֹשֵׁב שׁוֹתֵה.
אָמְרוּ לוֹ: אַף כָּאוּן בֵּין הַמַּתִּים לֹא עֲנִיבְךָ בּוֹרְאָךְ, הָאֵם בֵּין הַחַיִּים יַעֲזִיבְךָ?
הוֹאִיל וּמִן הַשָּׁמַיִם נִתְגַּו לְךָ [יַיִן לְשִׁתוֹת] אֵין אָנוּ יוֹדְעִים מַה נַּעֲשֶׂה לְךָ.
25 בּוֹא וְנִכְנִיסְנוּ [הַכִּיתְהוּ] וְנִתְקַנְנוּ וְנַעֲשֶׂה לוֹ קַטְמַטְסִים.
עֲשׂוּ לוֹ תְקֵנָה: כָּל אֶחָד וְאֶחָד יִהְיֶה מִשְׁקָה אוֹתוֹ יוֹמוֹ.

	משתתפים	המקום	
מעבר	הבנים	בית	מה נעשה לו? בואו ונשקנו, ונשכרנו, ונשאנו, ונציאו, ונאמר שהוא מת, ונשכיבו בקברו.
תמונה 2	הבנים והאב	מהבית לבית הקברות	לקחורו, והשקוהו ושיכרוהו, והוציאוהו ונתנוהו בבית עולם אחד ⁴
תמונה 3	סוחרים	בית הקברות	עברו מוכרי יין בשער בית עלמין, שמעו שגובים אנגריא בעיר. אמרו: בואו ונפרוק נאדות אלו בקבר זה ונברח. עשו כן. פרקו הנאדות בתוך בית העלמין והלכו לראות מה קול בעיר. והיה אותו איש שם, ראו אותו, סברו שהוא מת.
תמונה 4	האב	בית הקברות	כשנתעורר משנתו ראה נאד נתון למעלה מראשו, התיר אותו ונתנו בפיו, והתחיל שותה. כיוון שרווה – התחיל מזמר.
מעבר	הבנים	בית	לאחר שלשה ימים אמרו בניו: וכי אין אנו הולכים ורואים מה עושה אבינו, האם הוא חי או מת?
תמונה 5	הבנים והאב	בית הקברות	הלכו ומצאוהו והנה נאד נתון על פיו, והוא יושב שותה. אמרו לו: אף כאן בין המתים לא עזבך בוראך, האם בין החיים יעזבך? הואיל ומן השמים נתנו לך אין אנו יודעים מה נעשה לך. בואו ונכניסנו ונתקננו ונעשה לו תקנה.
סיום	הבנים והאב	בית	עשו לו תקנה: כל אחד ואחד יהיה משקה אותו יומו.

הסיפור פותח בנימה ביקורתית כלפי האב המכובד את כל הונו בסביאה, אבל בניו מתגלים כגרועים ממנו: הם מתכננים להמיתו, או לפחות להפחידו עד מוות כדי להציל את ירושתם.

4 להבנת הסיפור יש לציין שמדובר בקבורה בתוך מערות קבורה. את המת היו מניחים על דרגש אבן בתוך מערת קבורה משפחתית.

השיכור ובניו

יעל מאלי

סיפור "השיכור ובניו" הוא סיפור מפתיע, "לא הינוכחי", שיוצר לכאורה מסגרת לגיטימית לשתייה מופרות. כאמור, הסיפור מופיע במדרש ויקרא רבה,¹ פרשה י"ב (מהדורת מרגליות עמ' רמה-רמז). בויקרא רבה שם מובאות דרשות חריפות מאד בגנות השכרות. על פי הדרשות, שתייה יתרה גורמת לתאוה מינית שלוחת רסן ולהתמוטטות כלכלית. בתוך הקשר כזה היינו מצפים לסיפור שיחזק את המגמה הערכית של הפרשה, והנה סיפור על "נס" שאירע לשיכור זקן אחד.

הסיפור מורכב מתמונות קצרות המתרחשות במקומות שונים ובזמנים שונים ומשתתפות בו דמויות שונות. הוא בנוי כסיפור עממי שיש בו חזרות, ומוטיבים חוזרים ושאלות רטוריות מובילות את השתלשלות האירועים בסיפור.² נקרא תחילה את הסיפור, תוך חלוקתו לקטעים.

	משתתפים	המקום	
תמונה 1 מצג	אדם אחד ובניו	בית	מעשה באדם אחד שהיה מוכר כל כלי ביתו ושותה בהן יין, קורות ביתו ושותה בהן יין. והיו בניו מלינים ³ ואומרים: אין אבינו הזקן הזה יוצא מן העולם ואינו משאיר לנו לאחד מותו כלום

1 לסיפור יש מקבילה במדרש נוסף, במדרש אסתר רבה, פרשה ה א. גם במקבילה הוא מופיע בהקשר שלילי של שתייה יין.

מומלץ לקרוא את ניתוחו של יהושע לרינסון: "עולם הפוך ראיתי" – עיון בסיפור השיכור ובניו, מחקר ירושלים בספרות עברית יד (תשנ"ג), עמ' 29-7.

2 ייתכן שהיה זה סיפור עממי ידוע ששובץ במדרש. אין זה מתפקידנו לגלות את מקורותיו הקדומים של הסיפור, אלא לבחון אותו בהקשרו הנוכחי. עלי יסיף העיר עליו בספרו סיפור העם העברי, ירושלים ובאר שבע תשנ"ט, בפרק על סיפורים הומוריסטיים בספרות חז"ל וכן בפרק על ספרות ימי הביניים; וראה שם גם כיבליוגרפיה, עמ' 620 הע' 102.

3 בנוסח כתב היד שלרינסון בחר (לעיל, הע' 1) המילה היא "מלידים", והוא מפרש אותה, "להוציא לעז שלא בצדק" (עמ' 13).

במצג מועלות שתי בעיות מוסריות – השכרות ויחסי הורים ובנים. הבעיה הראשונה היא השכרות. התמכרות לשתיית יין ממוטטת את הבית. באופן ריאלי היא מרוששת את המשפחה ומפרקת את הלכידות המשפחתית, ובאופן מטפורי היא "מפרקת את קורות הבית".⁵

הבעיה השנייה שהסיפור מתמודד איתה היא יחסי הורים ובנים. אנו מוצאים את טשטוש גבולות השליטה, את טשטוש גבולות ההתערבות והיפוך תפקידים בין הורים לבניהם כאשר ההורים מזדקנים. אנו דנים בשאלה מהו כיבוד הורים אמיתי.

הסיפור תואם את התבנית של "הדרמה החברתית"⁶, כפי שאפרט. התמונה הראשונה מתרחשת בבית. אבי המשפחה הוא זקן, אלכוהוליסט, סביל, ואין לו מה לומר לבניו. חרץ משליטה על כספו המתמעט והולך, אין לו כלום; אפילו שם אין לו. הבנים הם הפעילים: הם מדברים בינם לבין עצמם, מתלבטים, מתכננים, פועלים (הסיפור מתאפיין בריבוי פעלים בדומה לסיפור מקראי). הם אומרים זה לזה: "מה נעשה לו?"⁷; והשאלה עשויה להתייחס לשתי הדילמות של הסיפור: איך פותרים את בעיית השכרות של האב, והאם ניתן לכבד אב שיכור שמבזבז את הירושה ו"עושה בושות". הביטוי "מה נעשה לו" מעצים את הפסיביות של האב. הוא אינו פועל במציאות, הוא אבוד. "מה נעשה לו?" – ניתן להציע אינסוף הצעות, והראשונה שבהן, להפוך את האב מסביל לפעיל, לאדם שאחראי על חייו. אבל הסיפור מוביל לסיבוכים ולתמונות סוריאליסטיות. עד סוף הסיפור אין דרשיח ישיר בין האב לבנים. הם לא מנסים להשפיע עליו, לדבר על ליבו, להביע את מורת רוחם. לכאורה הם מקיימים מצוות כיבוד אב – כלפי חוץ הם מבטאים כפיפות מוחלטת לאביהם, אבל בעצם הם פועלים נגדו באופן קיצוני. הם עושים זאת בדרך ערמומית – הם משקים את האב עד אובדן חושים ומפצים שמועה שהוא מת משתייה מופרזת. על פי שמועה זו יפרשו האנשים את מות האב כעונש על חטא השתייה המופרזת.

בתמונה הבאה (תמונה 3 בטבלה), המתרחשת ברשות הרבים, בבית הקברות, מופיעים סוחרים, גם הם חסרי שם. גם הסוחרים, כמו הבנים, כפופים לכאורה לחוק, לחובת תשלום המסים, הפעם החוק הוא החוק הרומאי. הסוחרים אף הם מגסים להערים על החוק, לשמור על כספם לעצמם.⁷ הסיפור משתמש שוב במוטיב השמועה, שפועל באופן הפוך – השמועה

5 המטאפורה נשענת על הריאליה של התקופה: על קירות הבית היו מניחים קורות עץ ארוכות ששימשו מסד לבניית הגג. ללא קורות – מתמוטטת תקרת הבית.

6 לפי הגדרתו של טרנר, הדרמה החברתית בנויה מארבעה חלקים: הפרת כללי החברה – שתיינות האב, משבר – התרוששות המשפחה; ניסיון לחיזוק; סצינת הקבר (לעניות דעתי כאן היא המשבר ולא ניסיון לחיזוק); ולבסוף, החזרת המסגרת החברתית לחיזוק – ראה לוינסון (לעיל, ע' 1), עמ' 11.

7 לוינסון (שם), עמ' 15-16, מוצא אנלוגיה של יחסי שולט ונשלט בין האב לבנים ובין השלטונות והסוחרים, כאשר למרות ההיפוך המסקנה היא שמרנית: יש לקבל את הסמכות ולא למרוד בה. אבל במובן העמוק יותר סדרי המשפחה חוזרים לתקנם רק הודות להפרת הסדר אצל הסוחרים, שמצליחים להתחמק מהמסים הכבדים שמטילים עליהם השלטונות הרומאיים.

הראשונה אמורה לבשר על מות האב; את השמועה השנייה שומעים הסוחרים, שמועה שגובים מסים בעיר. ושמועה זו גורמת בעקיפין להצלת חיי האב. האם התכוונו הבנים לגרום למות האב? הסיפור אינו אומר זאת במפורש. בעל "מתנות כהונה" במדרש רבה מביא שתי אפשרויות להבנת הכתוב: האחת – "כדי שכשיקין מיינו לא ידע מי הביאו הלום ויתחרט ולא ישוב לכסלה עוד" (מרוב פחד); השנייה – "ומצאתי בקובץ ישן שהוציאו קול בפני השכנים היאך שמת באמת והוציאוהו וקברוהו וכוונת בניו היה שימות שם". גם את שובם של הבנים לקבר לאחר שלושה ימים מתאר המספר בלשון מעורפלת.⁸

ככל שאנו ממשיכים בקריאת הסיפור אנו נעשים נבוכים יותר. בקריאה ראשונה הוא נראה לנו כמעין בדיחה מקאברית, בקריאה שנייה אנחנו כועסים על הבנים האכזרים; בקריאה שלישית אנחנו אומרים, מה הסיפור המגוחך הזה רוצה לומר לנו, ולמה עורך המדרש מביא סיפור על נצחוננו של השיכור בתוך דרשות רציניות המגנות את נזקי השכרות?

המבנה הספרותי של הסיפור מאפשר לנו לנסות לתת מענה על השאלה. המוטיב המרכזי בסיפור הוא השכרות. בין המאפיינים של שתיית יין מופרזת באים אידיעה, בלבול, גרוטסקה והיפוך משמעות. והנה הכלי הספרותי המרכזי שמשמש בו הסיפור הוא הבלבול, הגרוטסקה והיפוך המשמעות. המדיום הוא המסר. האב משתמש בכספו כדי לקבל יין והבנים משתמשים ביין כדי להשיג את כספי האב.

במקור, בארמית, משמשים משחקי מלים לחיזוק המבנה של מידה כנגד מידה:

"לית הדין סבא... שביק (עוזב, משאיר) לן בתר מיתתיה כלום (שו' 5) – אף הכא לא שבקך בריין" (עוזב בוראך) (שו' 23).

הם חוטאים בחמר (יין) – והחמריה (סוחרים) מצילה אותם.

האב שותה קסטין (כד יין) בכל יום, והבנים מתקנים לו קסטים (תקנה) לשתייה עד סוף ימיו.

הבנים שמים את אביהם בבית קברות, ושם הוא נולד מחדש ואף מזמר. תמונת האב "היונק" יין בקבר גם היא יוצרת היפוך משמעותי: האב הופך לתינוק, מערת הקבר היא כמו רחם (המכונה קבר בפי חז"ל),⁹ ונאד היין הוא כמו פיטמה. האב, כמו תינוק או עובר, אינו טורח להשיג את צרכיו – הם מגיעים אליו בלי שהוא יודע מה מקורם. מאב המשפחה הוא הופך לתינוק תלוי לחלוטין.

8 לוינסון (שם), עמ' 14, נוטה לראות כאן תיאור אירוני של הלכה המוכחת במסכת שמחות פ"ח ה"א, מהדורת היגער עמ' 148-149: "יצאין לבית הקברות ופוקדין כל המתים עד שלשים יום, ואין חוששין משום דרכי האמורי. ומעשה שפקדו אחד אחר שלשים יום, וחיה עשרים וחמש שנים ואחר כך מת, ואחר הוליד חמשה בנים ואחר כך מת".

9 ראה "חזני", תיקון (מכוחה של תשובה), דרך אגדה ג (תש"ס), עמ' 119 הע' 100.

בנקודה זו עלינו לשאול את עצמנו האם האב השיכור זכה לנס? האם הסיפור מביע עמדה סובלנית כלפי השכרות? אם כן, הסיפור עומד בסתירה לפרשה כולה בויקרא רבה. נראה שבחינה מדוקדקת יותר של הסיפור תעמידנו על התאמתו לפרשה.

דמות האב סבילה לגמרי. מלבד השתייה אין בעולמו מאומה: אין עשייה, אין שאלה ואין תשובה, והוא אינו משתנה לכל אורך הסיפור. לאב אין תקנה. במובן זה צמוד הסיפור למסר העולה מהפרשה כולה: שתיית יין מופרות הרסנית היא; היא ממוטטת את המשפחה מבחינה כלכלית, היא מזיקה מאד ליחסים בתוך המשפחה, ובעיקר, פוגעת בשתיין עצמו. גם הנס שאירע לאב מתואר באופן אירוני – הוא נגאל ממוות, וזכה לחיות. אבל אילו חיים הם אלו? חיים בתוך קבר. חיים גרוטסקיים – זקן שהושקה על ידי בניו כמעט עד מוות, נקבר בעודו בחיים, קם לתחייה בקברו כלי לדעת על מה ולמה, נשאר בקבר וזומר לעצמו...

לעומת האב המת-חחי מוצגים הבנים. הם בנים חוטאים, אבל יש להם אפשרות לתיקון. הם מתלבטים ושואלים. הפועל החוזר בצורות שונות הוא הפועל "עשה": "מה נעשה לו?", "וכי אין אנו הולכים ורואים מה עושה אבינו?", "אין אנו יודעים מה נעשה לך", "עשו לו תקנה". הפעלתנות שלהם מביאה אותם אל סף הרצח, אבל היא זו שמאפשרת להם להשתנות.

נקודת המפנה בסיפור היא בתוכנה שהבנים מגיעים אליה: "אף כאן בין המתים לא עזבך בוראך". עד כה התרחש הסיפור במישורים יצריים: אב שמתאוה ליון, והבנים שמתאוים לכסף. בנקודת המפנה עובר הסיפור למישורים רוחניים.

התוכנה שהסיפור מוביל אליה, לדעתי, היא שיש מי שמכוון את העולם ומאפשר בו הצלה ניסית אפילו לאדם נידח ושפל, לאיש שיכור. בהשוואה בין האב לבנים, אומנם האב נוהג באופן עלוב ודוחה, אך הוא אינו חוטא, אינו קרוב למעשה רצח. הבנים הם הרעים יותר. נביא את הדברים בלשון מדרש אחר מויקרא רבה לפסוק "והאלהים יבקש את נרדף" (קהלת ג טו), פרשה כז עמ' תרלא: "ר' הונא בשם ר' יוסף אמר: לעולם "והאלהים יבקש את נרדף". אתה מוצא צדיק רודף צדיק: "והאלהים יבקש את נרדף", רשע רודף רשע: "והאלהים יבקש את נרדף". בעולם כזה שבו הבורא נוהג במידת הרחמים כלפי ברואי, במקום שבו "אבי ואמי) בני עֲזוּבוֹנֵי וְה' יִאֲסֹפֵנִי" (על פי תהלים כז י) כמו תינוק לחיק אמו – במקום זה מתעוררת מידת הרחמים גם אצל הבנים.

הבנים מבינים שהם לא יוכלו לשנות את אביהם וממסרים את התנהגותם החריגה בתוך גבולות, איחוד ביניהם וחלוקת הנטל הכלכלי.¹⁰ אבל הם עושים זאת מתוך ייאוש מרעת. תחושת ייאוש עולה מן הסיפור. אין דרך לעזור לאב השיכור, אלא להקטין את נזקו. תחושה זו עולה בקנה אחד עם המסר של הפרשה כולה, המזהירה מפני השכרות.

10 אף כאן יש רמיזה הלכתית. אחת מחובות הבן לאביו היא לתת לו יין לשתייה יומיומית (הכוונה לשתייה נורמטיבית, לא לשתייה לשכרה) – ראה תוספתא קידושין פ"א ה"א מהדורת ליכרמן עמ' 279: "אי זו היא מצות הבן על האב? מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מוציא ומכניס ומרחיץ את פניו ידיו ורגליו".

כל דרשה בויקרא רבה פותחת בפתיחתא המביאה פסוק ממקור אחר. במקרה שלנו נפתחת הדרשה בפסוק מספר משלי, ולאחר דרשה ארוכה חוזרת אל הפסוק מן הפרשה בתורה ויוצרת מארג ספרותי ורעיוני. הפסוקים במשלי (כג לא-לב) אומרים "אל תִּרְא יֵין פִּי יִתְאַדֵּם פִּי יִתֵּן פְּפֹס עֵינָיו יִתְהַלֵּךְ בְּמִישָׁרִים. אֲחֲרֵיתוֹ כְּנֶחֱשׁ יִשְׁךְ וּכְצַפְעֵנִי יִפְרֹשׁ". כלומר, אל תפתה לתמימותו ולחינו של היין – תחילתו בצחוק ובהנאה, וסופו שזיק לך מן המארב כמו נחש.

סיפורנו נקרא תחילה כמין בדיחה המתארת את "נצחוננו של השיכור". מעין "קומדיה של טעויות". אבל בקריאה שנייה ושלישית אנו נעצבים לראות כיצד הורסת השתייה את הבית, את המשפחה, ומביאה את הבנים כמעט לידי רצח אביהם. וכשמגיעה ההתרה של הסיפור אין בה תקווה לתיקון בחייו של השיכור. ה"תיקון" מתמצה בתקנת הבנים לספק לאביהם את היין שלו הוא מכור. המסר החיובי שבסיפור עובר דרך מעשי הבנים. הם, החוטאים הגדולים, מצליחים להידיבק כמעטיו של הקב"ה ולרחם על אביהם העלוב: "הואיל ומן השמים נתנו לך... עשו לו תקנה".

נספח

הסיפור מזכיר שתי פרשיות מקראיות ורמזים קצרים נוספים. לעניות דעתי, להשוואה כזאת יש ערך אם היא מוסיפה עומק להבנת הסיפור המקראי או הסיפור המדרשי. לא מצאנו תוספת של משמעות בהשוואות, אבל הבאנו אותן לשימושו של המורה היצירתי.

הרמזים מקראיים

1. חטא נדב ואביהוא

הפתיחתא פותחת בפסוק מספר משלי (ראה לעיל) וחוזרת לפסוק בפרשה שלנו (ויקרא י, ט): "יֵין וְשִׁכָר אֵל תִּשָּׂא אֶתְּךָ וּבְנֵיךָ אֶתְּךָ בְּבִאָכֶם אֶל אֱהָל מוֹעֵד וְלֹא תִמְתּוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם". מסמיכות הפרשיות לפרשת נדב ואביהוא לומדים במדרש ובגמרא רמו לחטאם של נדב ואביהוא שנכנסו לעזרה שתוי יין (וזה אחד מנימוקים רבים שמביא המדרש כהסבר לחטאם ולמותם) – ויקרא רבה עמ' רנו: "אין אנו יודעים מפני מה מתו, אלא ממה שהקב"ה מצוה את אהרן ואומר לו: 'יין ושכר אל תשת', אנו יודעים שלא מתו אלא מפני היין".

האם ניתן להקביל בין סיפור נדב ואביהוא לסיפורנו? נעמיד בטבלה¹¹ את המוטיבים העיקריים בסיפור נדב ואביהוא מול המוטיבים בסיפור השיכור ובניו.

הסיפור המדרשי	הסיפור המקראי	
מוות מביא לשתיה	שתייה מביאה למוות	
האב שותה הבנים קוברים אותו	הבנים שותים ומתים אביהם קוברים	עלילה
חטאו בניסיון להמית, והתוצאה: המשך שתייה	חטאו בשתייה ונענשו במוות	חטא ועונש
נכנס שתוי לקבר כמעט מת	נכנסו שתויי יין למקום הקדוש ומתו	מקום
ושוב יצא חי ושתוי		
חוק המאפשר שתייה	חוק האוסר שתייה	סיום

לוינסון רואה בסיפור השיכור ובניו סיפור של קרנבל, שיש בו שלושה מאפיינים: הפרת נורמות חברתיות, עולם הפוך וחילול הקודש. שימוש בהרמזים מהופכים מסיפור נדב ואביהוא מחזק תפיסה זו. לוינסון קורא את הסיפור במדרש קריאה חתרנית של חז"ל לעונשם של נדב ואביהוא, שלא השלימו עם העונש החמור המתואר בתורה. סיפור מותם של נדב ואביהוא ביום חנוכת המשכן הוא סיפור טרגי, וחז"ל נדרשו ללא פחות משנים עשר נימוקים על מנת להסביר את חטאם ועונשם החמור. זהו סיפור על מידת הדין. לעומת לוינסון, הבאנו כאן גישה הרואה בסיפור השיכור ובניו המשך המגמה של צידוק הדין וקבלת המסגרת ההלכתית והמשפטית, גם אם לא מסכימים לה ולא מבינים אותה.

2. מכירת יוסף

סיפור מכירת יוסף משתרע על פני שתי פרשות בתורה, והוא אחד הסיפורים הדרמטיים ביותר בתנ"ך. בהשוואה בין סיפור מכירת יוסף לסיפור השיכור ובניו, מתגמד האחרון. מה גם שכרך

11 הטבלה על פי לוינסון (לעיל, הע' 1), עמ' 19-23, בשינויים מספר. לוינסון רואה בהשוואת חטא נדב ואביהוא לסיפור השיכור ובניו את הרעיון המרכזי של הסיפור; אנחנו פרשנו אותו אחרת. הנקודות המרכזיות של ההשוואות מובאות כאן בקצרה.

זו הולכים לאיבוד המוטיבים המרכזיים בסיפור שלנו, הלוא הם השכרות, יחסי הורים ובנים והיפוך המשמעות. ובכל זאת קשה להתעלם מההקבלות הרבות, כדלהלן:

הזקן ובניו	יוסף ואחיו	
יוצא מן העולם ואינו משאיר לנו כלום	"המלך תמלך עלינו אם משל תמשל בנו?"	סיבוך
לא מתואר	"ויספו עוד שנא ארתו"	רגשות
בואו ונשקנו ונשכרנו ונטעינו ונשכיבו	"לכו ונהרגו ונשליכו..."	מזימה
במערת קבורה	"באחד הבורות"	מקום
משמעות עמומה: רצח? הפחדה?	משמעות עמומה: "ונראה מה יהיו חלומותיו"	מטרה
ונאמר שהוא מת (בשכרות)	"הכר נא הכנת בנך היא אם לא"	סיפור כסיו
הצלה עקיפה: עברו סוחרים, פרקו נאדות יין בתוך מערת הקבר	הצלה ישירה: "ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור"	התרה, הצלה
הלכו ומצאוהו והרי הנאד נתון על פיו	"וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור"	בדיקה
אף כאן בין המתים לא עזבך בוראך.. הואיל ומן השמיים נתנו לך...	"ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים וישימני..."	הכוונה אלוקית
אשמה סמויה: אין אנו יודעים מה נעשה לך	אשמה מפורשת: "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו"	חרטה
הבנים יוזמים, שפע שתייה: בואו ונכניסנו ונתקננו... כל אחד ואחד יהיה משקה אותו יומו.	יוסף יוזם, שפע אוכל: טענו את בעיכם ולכו באו... ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו	פתרון

3. בן סורר ומורה במהופך

”כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אֵינְנוּ שׁוֹמְעֵי בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וַיִּסְרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם... וְאָמְרוּ אֶל זְקֵנֵי עִירוֹ בְּנֵי זֶה סוֹרֵר וּמוֹרֵה אֵינְנוּ שׁוֹמְעֵי בְּקוֹלָנוּ זוֹלָל וְסָבָא. וַרְנָמָהוּ כָּל אֲנָשֵׁי עִירוֹ כְּבָבָיִם וְנָתַתְּ הָרַע מִקֶּרְבָּךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ” (דברים כא יח-כ).

אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיאכל בשר וישתה יין, שנאמר ”זולל וסובא”... (סנהדרין פ”ח מ”ב).

4. שכרותו של נח ושכרותו של לוט

שני סיפורים בבראשית על אבות שיכורים הביאו לקלקולים ביחסים עם הבנים או הבנות. הסיפורים נזכרים בהקשר השלילי הזה ביקרא רבה פרשה י”ב (עמ’ רנג), הפרשה שסיפור השיכור ובניו מופיע בה.

”וכצפועוני יפריש” (משלי כג לב) – מה צפועון זה מפריש בין מיתה לחיים, כך הפריש יין בין נח לבניו לעבדות. הה”ד [= הדא הוא דכתיב] ”וַיִּתֵּל נח איש האדמה ויטע כרם. וַיִּשֶׂת מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְגַּל בתוך אהלו. וירא חם אבי כנען את עֲרֹנֹת אביו ויגד לשני אחיו בחוץ. ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אתורנית ויכסו את עֲרֹנֹת אביהם ופניהם אתורנית ועֲרֹנֹת אביהם לא ראו. וייקץ נח מיינו וַיִּדַע את אשר עשה לו בנו הקטן”. מתוך כן: ”ויאמר ארוך כנען עבד עבדים יהיה לאֲחִיר” (בראשית ט כ-כה). ד”א ”וכצפועוני יפריש” – מה צפועון זה מפריש בין מיתה לחיים, כך הפריש יין בין לוט לבנותיו...

במקרה הראשון, נח, שהשתכר והתבזה והתערטל בשכרותו, הביא על פי מדרש אחר למצב שייעשו בו מעשים נוראים:

ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלו... וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן (בראשית ט כ) – רב ושמואל: חד אמר סרסו, וחד אמר רבעו (סנהדרין ע ע”א).

במקרה השני, לוט לא השתכר מרצונו, אלא בנותיו הערימו עליו והשקו אותו. וכך מתואר הדבר במדרש (מדרש תנאים לדברים יא טו, מהדורת הופמן עמ’ 37):

”וַתִּשְׁקֵינָם אֶת אֲבִיהֶן יַיִן פְּלִילָה הוּא וַתִּכְאֵ הַפְּכִינְיָה וַתִּשְׁפֹּכְ אֶת אֲבִיָּהָ וְלֹא יָדַע בְּשִׁכְבָּהּ וּבְקוּמָהּ” (בראשית יט לג). ”ותשקין את אביהן יין” – ומאין היה להן יין במערה? אלא נודמן להן לשעה כמעין דוגמא של עולם הבא, וכן הוא אומר ”והיה ביום ההוא יִטְפוּ הַהַרְיָם עֲסִיס” (יואל ד יח). אם כן נותן למכעיסין, קל וחומר לעושי רצונו.

המדרש מביא לנו כמה רמזים נוספים לסיפורנו: אב שיכור במערה, שאינו יודע מי הביאו לשם, ומה מעשיו. רמז נוסף לחיוב שבשתיית יין ולאופן הגיסי שהוא מגיע, ראה להלן בסעיף 5.

5. אחרית הימים

תמונת האב השותה יין בקבר עשויה להזכיר גם גן עדן או אחרית הימים. מגמה זו מתחזקת אם נקרא את סיום פרשה י”ב במדרש ויקרא רבה (עמ’ רסח):

לפי שבעולם הזה היין תקלה לעולם, אבל לעתיד לבא הקב”ה עושה אותו שמחה, הה”ד [= הדא הוא דכתיב] ”והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תִּלְכְּנָה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים ומעיין מבית י”י יצא והשקה את נחל הַשְּׁשִׁים” (יואל ד יח).

הזקן שותה יין באופן שנראה נסי: נראה כאילו קירות קברו משקים אותו, מקימים אותו לתחייה. ברומה לאחרית הימים כשההרים יטפו עסיס.¹²

12 על תיקון היין לעתיד לבוא ראה חוני (לעיל, הע’ 8), עמ’ 110-111.